MINTAQA IQTISODIYOTINI MODERNIZATSIYA QILISHDA INNOVATSION INVESTITSIYALARNI JALB QILISH STRATEGIYALARI

Qarshi davlat universiteti
Mustaqil tadqiqotchisi
Sattorov Shohruh
shohruhsattorov1994@gmail.com

Investitsiya faoliyatini faqat kapital qo‘yilmalar hajmi bilan emas, balki uning yo‘nalishi, amalga oshirish sohasi, subyekt va obyektlari, xavf darajasi hamda hududiy qamrovi nuqtayi nazaridan kompleks tahlil qilish imkonini beradi. Rasmning yuqori qismida investitsiya faoliyatining umumiy tasnifi berilgan bo‘lib, unda investitsiyalar hududiy asosda, investitsiya oqimlarining yo‘nalishi bo‘yicha, amalga oshirish sohasi bo‘yicha, amalga oshirish subyektlari bo‘yicha hamda amalga oshirish obyektlari bo‘yicha guruhlangan. Bunday yondashuv investitsiya faoliyatining tarkibiy tuzilishini tizimli ravishda ochib berishga xizmat qiladi. Xususan, hududiy mezon asosida investitsiyalar ichki va tashqi investitsiyalarga ajratilib, milliy iqtisodiyot doirasida amalga oshiriladigan hamda xorijiy kapital ishtirokidagi investitsiyalar o‘rtasidagi farqlar aniqlanadi. Investitsiya oqimlarining yo‘nalishi bo‘yicha real va moliyaviy investitsiyalar ajratilishi esa investitsiyalarning ishlab chiqarish va moliyaviy bozorlarga ta’sirini baholash imkonini beradi.

Rasmda amalga oshirish sohasi bo‘yicha investitsiyalar iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik yo‘nalishlarda tasniflangan bo‘lib, bu investitsiya faoliyatining ijtimoiy va barqaror rivojlanishdagi rolini yoritadi. Shu bilan birga, investitsiya loyihalarining xavf darajasi bo‘yicha past, o‘rtacha va yuqori xavfli guruhlarga ajratilishi investitsiya qarorlarini qabul qilishda risk omilini

hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi. Amalga oshirish subyektlari bo‘yicha davlat, xususiy hamda davlat-xususiy sheriklik asosidagi investitsiyalar ajratilib, investitsiya jarayonida turli iqtisodiy subyektlarning ishtiroki aks ettirilgan. Amalga oshirish obyektlari bo‘yicha esa moddiy (kapital), moliyaviy va intellektual investitsiyalar ko‘rsatilgan bo‘lib, bu innovatsion rivojlanishda intellektual investitsiyalarning tobora ortib borayotgan ahamiyatini ifodalaydi.

Umuman olganda, 1.2.2-rasm investitsiya faoliyatining xilma-xilligini tizimli ravishda yoritib, uni ilmiy tahlil qilish va amaliy boshqarish uchun muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur tasnif innovatsiyaga yo‘naltirilgan investitsion siyosatni shakllantirish, investitsiya ustuvorliklarini belgilash hamda hududiy investitsion salohiyatni baholashda keng qo‘llash imkonini beradi. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda investitsiya faoliyatini amalga oshirish yo‘nalishlariga ko‘ra tasniflash nafaqat nazariy, balki strategik-amaliy ahamiyatga ham ega bo‘lib, u investitsiya siyosatini shakllantirishda ustuvorliklarni aniqlash imkonini beradi. Xususan, innovatsion iqtisodiyot va barqaror rivojlanish paradigmalari doirasida investitsiyalarni ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik yo‘nalishlarda guruhlash investitsiya faoliyatining ko‘p qirrali mohiyatini kompleks yoritishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv investitsiyalarning faqat moliyaviy rentabelligini emas, balki ularning ijtimoiy foydalilik, texnologik yangilanish va ekologik barqarorlikka qo‘shayotgan hissasini ham baholash imkonini beradi.

Ijtimoiy yo‘naltirilgan investitsiya faoliyati zamonaviy iqtisodiy terminlarda inson kapitalini rivojlantirish, ijtimoiy infratuzilmani modernizatsiya qilish va inkluziv o‘sishni ta’minlashga qaratilgan strategik investitsiyalar sifatida talqin etiladi. Bugungi kunda ijtimoiy investitsiyalar an’anaviy infratuzilma loyihalaridan tashqari, raqamli xizmatlar, “aqlli shaharlar” (smart cities), elektron hukumat, telemeditsina, masofaviy ta’lim, kreativ iqtisodiyot va servis innovatsiyalarini o‘z ichiga olmoqda. Transport-logistika tizimlarini raqamlashtirish, axborot-kommunikatsiya

texnologiyalarini joriy etish, sog‘liqni saqlash va ta’lim sohalarida texnologiyaga asoslangan yechimlardan foydalanish ijtimoiy investitsiyalarning innovatsion xarakterini kuchaytirib, ularning uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirmoqda.

Iqtisodiy yo‘nalishdagi investitsiya faoliyati zamonaviy sharoitda ishlab chiqarish samaradorligini oshirishdan tashqari, texnologik modernizatsiya, raqamli transformatsiya va yuqori qo‘shilgan qiymat yaratishga yo‘naltirilgan investitsiyalar majmui sifatida namoyon bo‘lmoqda. Industry 4.0, raqamli ishlab chiqarish, avtomatlashtirish, sun’iy intellekt va “aqlli” texnologiyalarni joriy etish bilan bog‘liq investitsiyalar iqtisodiy investitsiyalarning yangi sifat bosqichiga o‘tayotganini ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, innovatsion texnologiyalarga yo‘naltirilgan iqtisodiy investitsiyalar mehnat unumdorligini oshirish, ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish va global qiymat zanjirlariga integratsiyalashuvni jadallashtirishda muhim omil hisoblanadi.

Ekologik yo‘nalishdagi investitsiya faoliyati esa “yashil iqtisodiyot”, “yashil o‘sish” va ESG (Environmental, Social, Governance) yondashuvlari doirasida alohida strategik ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu investitsiyalar atrof-muhitni muhofaza qilish, karbon izini kamaytirish, energiya samaradorligini oshirish va qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirishga qaratilgan. Ekologik infratuzilmani modernizatsiya qilish, chiqindilarni qayta ishlash, suv va resurslarni tejovchi texnologiyalarni joriy etish ekologik investitsiyalarning asosiy yo‘nalishlari sifatida qaraladi. Bunday investitsiyalar uzoq muddatda iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash va barqaror rivojlanishni ta’minlashga xizmat qiladi.

Investitsiya faoliyatini amalga oshirish obyektlariga ko‘ra tasniflash ham zamonaviy ilmiy yondashuvlarda muhim o‘rin egallaydi. **Kapital investitsiyalar** an’anaviy moddiy aktivlar bilan bir qatorda nomoddiy aktivlar va intellektual mulk obyektlarini ham qamrab olib, innovatsion iqtisodiyot

sharoitida kengaytirilgan mazmunga ega bo‘lmoqda. Bu tasnif milliy statistika va xalqaro metodologiyalarga mos holda investitsiyalarning real sektorga ta’sirini aniqlash imkonini beradi.

Moliyaviy investitsiyalar esa zamonaviy sharoitda fond bozorlari, venchur kapital, xususiy investitsiya fondlari va moliyaviy texnologiyalar (FinTech) orqali innovatsion loyihalarni moliyalashtirishning muhim manbai sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, startap ekotizimlarini qo‘llab-quvvatlashda moliyaviy investitsiyalarning roli ortib bormoqda.

Intellektual investitsiyalar knowledge-based economy (bilimga asoslangan iqtisodiyot) konsepsiyasi doirasida eng strategik investitsiya turi sifatida qaraladi. Ular ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari, patentlar, nou-xau, startaplar va kadrlar salohiyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, uzoq muddatli innovatsion o‘sishning asosiy manbai hisoblanadi. Intellektual investitsiyalar qisqa muddatda moliyaviy natija bermasligi mumkin, biroq ular iqtisodiy tizimning raqobatbardoshligini va texnologik mustaqilligini ta’minlovchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. 1.2.3-rasm

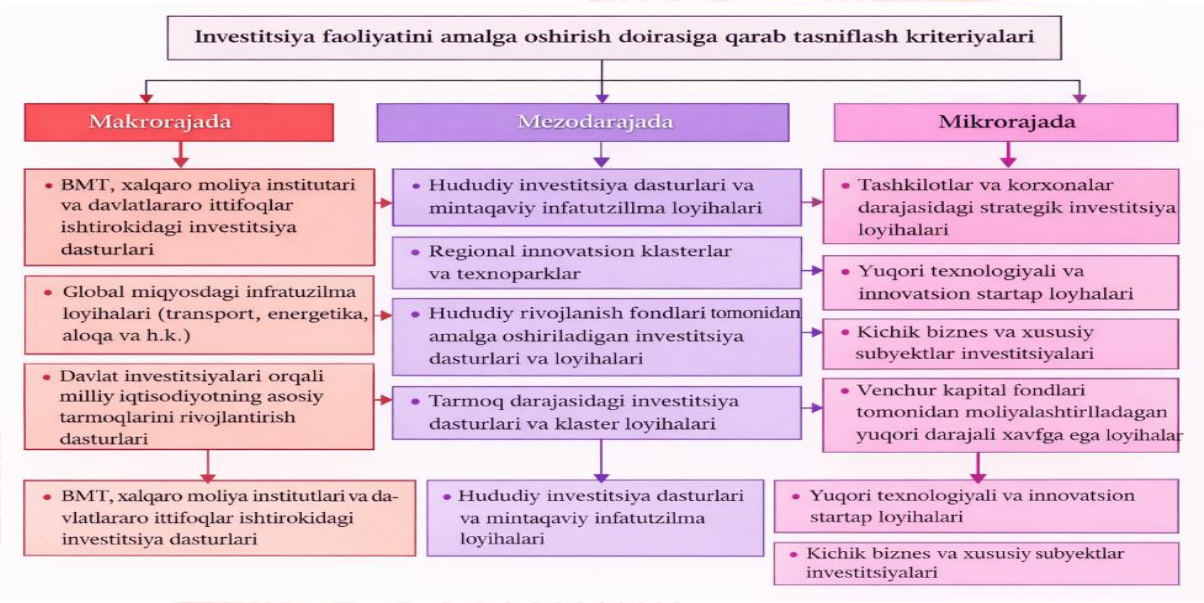

1.2.3-rasm. Investitsiya faoliyatini amalga oshirish doirasiga ko‘ra makro-, mezo- va mikrodarajalarda tasniflashning kengaytirilgan modeli[1]

[1]

1.2.3-rasmda investitsiya faoliyatining amalga oshirilish ko‘lami va institutsional qamroviga qarab **makro-, mezo- va mikrodarajalar** kesimida tizimli tasniflash modeli aks ettirilgan. Mazkur model investitsiya jarayonining ko‘p darajali mohiyatini ochib berib, investitsiyalarning strategik rejalashtirishdan tortib amaliy amalga oshirishgacha bo‘lgan bosqichlarini kompleks tahlil qilish imkonini beradi. Rasmning **makrodaraja** qismida investitsiya faoliyati davlatlararo va global miqyosda ko‘rib chiqilib, bunda BMT, xalqaro moliya institutlari hamda davlatlararo integratsion tuzilmalar ishtirokidagi investitsiya dasturlari asosiy rol o‘ynaydi. Ushbu darajada investitsiyalar, asosan, yirik infratuzilma loyihalari, energetika, transport va aloqa tarmoqlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, milliy iqtisodiyotlarning uzoq muddatli barqaror o‘sishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Mezodarajada investitsiya faoliyati hududiy va tarmoq kesimida amalga oshirilib, mintaqaviy investitsiya dasturlari, hududiy infratuzilma loyihalari, innovatsion klasterlar va texnoparklar orqali namoyon bo‘ladi. Ushbu darajada investitsiyalar hududiy investitsion salohiyatni oshirish, ishlab chiqarish kooperatsiyasini rivojlantirish va innovatsion faoliyatni rag‘batlantirishga yo‘naltiriladi. Mezodaraja investitsiyalari makroiqtisodiy strategiyalar bilan mikroiqtisodiy tashabbuslar o‘rtasida bog‘lovchi bo‘g‘in vazifasini bajaradi.

Xulosa va takliflar: Mikrodarajada esa investitsiya faoliyati xo‘jalik yurituvchi subyektlar - korxonalar, tashkilotlar, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari darajasida amalga oshiriladi. Bu darajada investitsiyalar yuqori texnologiyali va innovatsion startap loyihalari, venchur kapital orqali moliyalashtiriladigan yuqori xavfli loyihalar hamda korxonalar miqyosidagi strategik investitsiyalarni o‘z ichiga oladi. Mikrodarajadagi investitsiyalar innovatsion faollikni oshirish, raqobatbardosh mahsulotlar yaratish va bozor talablariga tez moslashish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. Abdullayev A.M. *Investitsion muhit va uning iqtisodiy rivojlanishdagi roli*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2018.

2. Yo'ldoshev N.Q. *Mintaqaviy iqtisodiyot va investitsion siyosat*. – Toshkent: Fan, 2019.

3. Xodiev B.Yu. *Milliy iqtisodiyot va investitsiyalar*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.

4. Karimov U.S. *Investitsion jozibadorlikni baholash metodologiyasi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

5. Karimov U.S. *Investitsion jozibadorlikni baholash metodologiyasi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

6. O'zbekiston Respublikasining "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi Qonuni (2019-yil 25-dekabr, O'RQ–598).